

Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΤΟΣ ΛΗ'ΛΘ'

(*Ἀνάτυπο*)

ΤΟΜΟΣ 23 / 2001

ΜΑΧΗ ΠΑ·Ι·ΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΑΡΝΑΒΑΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ
ΚΑΙ Η ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΟΥ 1696
ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

ΑΘΗΝΑ
2001

ΒΑΡΝΑΒΑΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ
ΚΑΙ Η ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΟΥ 1696
ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

ΑΠΟ ΕΝΑ ΕΚΤΕΝΕΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰώνα, στὸ ὁποῖο περιγράφεται μιὰ πυρκαγιὰ ποὺ κατέστρεψε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1696 μιὰ μεγάλη καὶ πλούσια συνοικία τῆς Κωνσταντινούπολης, τὸν Γαλατᾶ, ἦταν ὡς σήμερα γνωστὰ μερικὰ μόνον ἀποσπάσματα. Στὴ μελέτη αὐτὴ θὰ δώσουμε τὸ στιχούργημα στὴν πλήρη του μορφή —καθὼς ἐντοπίσαμε τὸ χειρόγραφο ποὺ σώζει τὸ ἔργο— καὶ θὰ παρουσιάσουμε τὰ στοιχεῖα ποὺ συνάγουμε γιὰ τὸ δημιουργό του καὶ γιὰ τὸ γεγονός ποὺ περιγράφει.

Τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγή τοῦ στιχουργοῦ τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν ἴδιο, καθὼς τὰ παραθέτει στὸ ποίημά του:

*Τελείωσεν ἡ ἕξηγησις, τοῦ Γαλατᾶ ῥιμάδα,
κ' ἐκεῖνος ποῦ τὴν εὔγαλεν, τὸν λέγουσιν Βαρνάβα.
Εἰς τὴν πατρίδα Κύπριος...*

Τὸ γεγονός ποὺ περιγράφει τὸ μνηλογεῖ ὁ ἴδιος:

*Σαββάτον ξημερώνοντας, ἠκοσιπέντ' Ἀπριλλίου
δυσὸ μέραις ὑστερώτερα τ' ἁγίου Γεωργίου*

καὶ ὁ τρόπος ποὺ τὸ διηγεῖται δείχνει πὼς ὄχι μόνον ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας τῆς πυρκαγιᾶς, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἦταν ἀκόμα νωπὸς οἱ εἰκόνες.

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἄλλο πόνημα τοῦ Βαρνάβα τοῦ Κυπρίου καὶ ἡ «τοῦ Γαλατᾶ ῥιμάδα» δὲν στάθηκε, φαίνεται, ἰκανὴ νὰ τὸν ἐντάξει στοὺς λογιούς τῆς Τουρκοκρατίας: τὸ ὄνομά του δὲν θὰ τὸ συναντήσουμε σὲ καμιὰ ἀπὸ τίς ἀναγραφὰς ποὺ συντάχθηκαν τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα. Δὲν τὸν συναντοῦμε οὔτε στὴν «Ἐπιτετημένην ἐπαρίθμησην» τοῦ Δημητρίου Προκοπίου Πάμπερη, ποὺ συντάχθηκε κοντὰ στὰ χρόνια ποὺ ἔζησε ὁ Βαρνάβας, οὔτε στὸ Συμπλήρωμα τῆς πρὶν πάνω ἀπαρίθμησης ποὺ συνέθεσε ὁ Καλλίνικος Γ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γεώργιος Ζαβίρας τὸν ἀγνόησε στὴν «Ἱστορίαν τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων» ποὺ συγκρότησε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* του. Τὸν Βαρνάβα δὲν θὰ τὸν συναν-

τήσουμε ούτε σε ανάλογα έργα του 20ού αιώνα, μολονότι ο Μ. Γεδεών από τις άρχές του αιώνα δημοσίευσε τὰ ἀποσπάσματα γὰ τὰ ὅποια ἔγινε λόγος πῶ ἀνω.¹ Δὲν τὸν μνημονεύουν οὔτε καν οἱ ἱστορικοὶ τῆς «κυπριακῆς λογιόσυνης».²

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἱστοριογράφοι ἀγνόησαν τὸν Βαρνάβα, μολονότι μὲ τὸ ἔργο του διασώζει, καὶ μάλιστα μὲ λεπτομέρειες, τὴν ἐνθύμηση ἑνὸς ἱστορικοῦ γεγονότος, μιᾶς πυρκαγιᾶς ἣ ὅποια πολὺ λίγο εἶναι γνωστὴ στοὺς μελετητές.³ Ἡ ἀφορμὴ τῆς δικῆς μου ἐνασχόλησης μὲ τὸ στιχούργημα καὶ τὸ συγγραφέα του ἦταν τὸ γεγονός ὅτι ἐντόπισα τὸ μοναδικό, ὅσο γνωρίζω, χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἔργο.

Πρόκειται γιὰ ἕνα χειρόγραφο κώδικα συγκροτημένον στὸ β' μισό τοῦ 18ου αἰώνα, ποὺ σήμερα φυλάσσεται, ὡς olim Κουρίλα 5, στὸ Σπουδαστήριο Ἱστορίας Νεότερων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

1. Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Γεδεών βλ. πῶ κάτω στὸ κείμενο σ. 26 κέ.

2. Βλ. γιὰ παράδειγμα Ἄθ. Α. Σακελλαρίου, *Τὰ Κυπριακά, ἤτοι Γεωγραφία, Ἱστορία καὶ Γλῶσσα τῆς νήσου Κύπρου*, τ. 1-2, Ἀθήνα 1891, σ. 790-795, ὅπου «Οἱ κατὰ τὸν Μεσαίωνα Κύπριοι Συγγραφεῖς» καὶ Λοῖζος Φιλίππου, *Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, 1571-1878*, τ. 2, Λευκωσία 1930. Μοναδική, ὅσο γνωρίζω, ἐξαιρεση ἀποτελεῖ ὁ Τρύφων Εὐαγγελίδης, ὁ ὅποιος μιλώντας γιὰ τὰ σχολεῖα στὴν Κύπρο, κάνει μιὰ παρέμβαση γιὰ νὰ ἀναφέρει τὸν Βαρνάβα καὶ τὸ ποίημα ποὺ συνέθεσε: ἀντλεῖ βέβαια τὶς πληροφορίες ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεών καὶ ἀπὸ ἀβλεψία τὸν τοποθετεῖ νὰ ζεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη «μεσοῦντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος»: Τρύφων Ε. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστρίου)*, τ. 2, Ἀθήνα 1936, σ. 186. Ἡ ἐργασία ποὺ ἐτοιμάζει ὁ Πασχάλης Κιτρομηλίδης γιὰ τὴν *Κυπριακὴ Λογιόσυνη* ἔλαβε ὑπόψη τῆς τὴν παρούσα μελέτη.

3. Στὴν ἐξαντλητικὴ μελέτη τοῦ Robert Mantran γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη (*Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Παρίσι 1962), μολονότι ὁ συγγραφέας παραθέτει στὴ σ. 36 ἕνα πίνακα μὲ τὶς σημαντικότερες γνωστὲς πυρκαγιᾶς ποὺ ξέσπασαν στὴν Πόλη, δὲν γνωρίζει τὴν πηγὴ ποὺ ἐδῶ μελετοῦμε οὔτε τὴν ἐνθύμηση ποὺ ἔγραψε ὁ πατριάρχης Διονύσιος Δ' γιὰ τὸ γεγονός αὐτό, ἐνθύμηση ποὺ διασώζει τὸ ἔτος τῆς πυρκαγιᾶς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν τὴν καταγράφει (περισσότερα γιὰ τὴν ἐνθύμηση τοῦ Διονυσίου Δ' βλ. πῶ κάτω, σ. 23-24 καὶ σ. 28). Ὡστόσο ὁ Γεώργιος Π. Γεωργιάδης τὸ 1898, στὴ μελέτη του *Ὁ ἐν Γαλατᾷ ἱερός ναός τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῶν Χίων* (Κωνσταντινούπολη 1898, σ. 26 κέ.) δημοσιεύει ἕνα ἑλληνικὸ ἔγγραφο μὲ ἡμερομηνία 21 Μαΐου 1699 καὶ τρεῖς τουρκικὰ τοῦ ἴδιου ἔτους ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀνοικοδόμηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη «τοῦ Καμένου», «κειμένην εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πύλης τοῦ Τοπχανέ ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ» ποὺ καταστράφηκε ἀπὸ τὴν «μεγάλην πυρκαϊάν τὴν συμβᾶσαν τῷ 1107 [1699]» (δ.π., σ. 38-39). Εὐχαριστῶ τὸν κ. Χ. Γ. Πατρινέλη ποὺ μοῦ ἐπισήμανε ὅτι ὁ Γεωργιάδης ἔχει δημοσιεύσει ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1696.

Ὁ κώδικας δὲν εἶναι ἀγνωστος στὴν ἔρευνα: στὸ ἴδιο χειρόγραφο σώζεται, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, καὶ τὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Ραμαδάνη «Ἱστορία τῶν συμβάντων», τὸ ὁποῖο ἀποτελέσει πρόσφατα ἀντικείμενο ἐρευνῶν.⁴ Οἱ διαστάσεις του εἶναι 220 × 170 χιλ., ἀποτελεῖται ἀπὸ 552 φύλλα (II + 539 + XI) καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος εἶναι αὐτόγραφος τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, τοῦ λόγιου γραφέα τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ συλλέκτη χειρογράφων.⁵ Ἡ ὕλη τοῦ κώδικα εἶναι σύμμικτη καὶ τὸ ποίημα τοῦ Βαρνάβα παραδίδεται στὰ φ. 287^r-289^v.

Μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ χειρογράφου δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ ἐκδώσουμε στὸ σύνολό της τὴν πηγὴ αὐτὴ νὰ ἀξιοποιήσουμε σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή της πληροφορίες πού περιέχονται γιὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1696 καί, ἀκόμα, μπορούμε νὰ καταγράψουμε τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἐλάσσονα αὐτοῦ δημιουργοῦ γιὰ τὴν κοινωνία τῆς Κωνσταντινούπολης τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 17ου αἰῶνα. Τέλος, ἀξιοποιώντας μιὰ πληροφορία πού ἔδωσε ὁ Μανουὴλ Γεδεών τὸ 1900, μπορούμε πλέον νὰ ἐντοπίσουμε ἕναν ἀκόμα κρῖκο τῆς ἱστορίας τοῦ χειρογράφου.⁶

Ἡ πυρκαγιὰ καὶ ἡ ἱστορήσή της

Στὸ στιχοῦργημα περιγράφονται ὅσα συνέβησαν στίς 25 Ἀπριλίου τοῦ 1696 στὴ συνοικία τοῦ Γαλατᾶ, στὴν Κωνσταντινούπολη.

Δύο μέρες πρὶν ἡ σουλτὰνα «γέννησεν κορίτζιν» καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔκανε τὸ σουλτάνο νὰ θέλει νὰ δώσει ἐορταστικὴ ἀτμόσφαιρα στὴν πρωτεύουσα. Ἔστειλε διαταγὴ, φερμάνι ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη ὅπου βρισκόταν⁷ νὰ φωταγωγηθεῖ ἡ Κωνσταντινούπολη, νὰ γίνῃ «δοναμιάς». Οἱ

4. Μάχη Παΐζη-Ἀποστολοπούλου, «Δημήτριος Ραμαδάνης, ἕνας ἱστοριογράφος τοῦ 18ου αἰῶνα σὲ ἀφάνεια», *Ὁ Ἐραμιστής* 20 (1995), 20-35. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ χειρογράφου καὶ γιὰ τὴν τύχη του ὡς νὰ φτάσει στὸ Σπουδαστήριο τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὸ τελευταῖο μέρος τῆς πρὸ πάνω μελέτης.

5. Γιὰ τὸν μεθοδικὸ αὐτὸ λόγιό καὶ τὴν πλούσια βιβλιοθήκη του βλ. συγκεντρωμένη τὴ βιβλιογραφία στὴν πρόσφατη μελέτη μου «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ καὶ οἱ περιπέτειες τοῦ χφ. Paris. Suppl. Gr. 1375», *Ἑλληνικά* 49 (1999), 61-72.

6. Γιὰ τὸ νέο στοιχεῖο πού ἐπιβεβαιώνει τὴ σχέση τοῦ χειρογράφου μὲ τὴ Χίο βλ. πρὸ κάτω, σ. 29.

7. Τὴν πληροφορία ὅτι ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶ Β' (1695-1703) βρισκόταν τότε στὴν Ἀδριανούπολη τὴν δίνει μιὰ ἐνθύμησις τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Δ' πού σώζεται, ἀντιγραμμένη καὶ αὐτὴ, στὸ τέλος τοῦ ποιήματος τοῦ Βαρνάβα: «... ἦλθεν λόγος ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, πῶς ἐγένετο θυγάτριον τοῦ βασι-

υπήκοοι, πού θέλησαν νά δείξουν ὅτι συμμερίζονται τήν ψυχική εὐφορία τοῦ μονάρχη γιά τήν κόρη πού ἀπέκτησε, «στόλισαν ὅλα τους τάργαστήρια». Ἦταν μέρες γιορτῆς.⁸ Τό βράδυ τῆς 25ης ᾿Απριλίου κάποιοι ζαχαροπλάστες «μπουρεκτζίδες», πού τὸ ἐργαστήρι τους ἦταν κοντὰ στήν Πόρτα τοῦ Τοπχανέ, βγῆκαν νά κάνουν ἕναν περίπατο καί νά ἀπολαύσουν τὸ θέαμα τοῦ στολισμοῦ καί τῆς φωταγώγησης τῆς πόλης. Δὲν ἔφυγαν ὅλοι, εἶχαν τήν πρόνοια νά μείνει κάποιος νά προσέχει τὸ φοῦρνο. Ὅμως «ἔξεχασεν ὁ ταλαίπωρος ὅτι εἶναι φωτιά κι ἀνάφτει», ἀποκοιμήθηκε, ἡ φωτιά φούντωσε, ἀναψε τὸ ἐργαστήρι καί μέσα σὲ λίγη ὥρα ἐξαιτίας τοῦ δυνατοῦ ἀνέμου πού φυσοῦσε ἀπλώθηκε τόσο γρήγορα, πού κατέστρεψε ὅλο τὸν Γαλατᾶ, «Σαββάτον ξημερώνοντας, ᾿κοσιπέντ᾿ ᾿Απριλλίου, δυὸ μέραις ὑστερώτερα τ᾿ ἁγίου Γεωργίου».

Ἡ Πόρτα τοῦ Τοπχανέ βρισκόταν στὸ βορειοανατολικὸ ἄκρο τῆς συνοικίας τοῦ Γαλατᾶ καί καθὼς ὁ ἀνέμος ἦταν βόρειος, ἡ φωτιά ἐπεκτάθηκε γρήγορα σὲ ὀλόκληρη τὴ συνοικία. Ἡ ἔντασή της ἦταν τόσο, πού μέσα σὲ τρεῖς ὥρες κάηκαν καί οἱ ἔξι ἐκκλησίες τοῦ Γαλατᾶ. Ἐέσπασε στίς πέντε τὰ ξημερώματα καί ἡ κατάσβεσή της λόγω τοῦ ἀνέμου ἦταν δύσκολη: «... ἐσβῆσαν ἀπ᾿ τὴν μίαν μεριάν, κι ἀπὸ τὴν ἄλλην καίγει», σημειώνει ὁ Βαρνάβας. Σικηνές πανικοῦ ξετυλίγονταν στοὺς δρόμους, σικηνές πού ἀποδίδονται μὲ μεγάλη γλαφυρότητα στὸ στιχούργημα: «μικροὶ μεγάλοι τρέχασι, τὰ ροῦχα φορτωμένοι, / μὲς στὰ σοκάκια κλαίγασι μαῦροι, σκοτεινιασμένοι / δὲν ἤξευραν ποῦ νά κρυφθοῦν νά μὴν κατακαγοῦσι, / κλαῖσιν ἀπαρηγόρητα, φωνάζουν καί βοοῦσι».

Ἡ μεγάλη ἔκταση τῆς καταστροφῆς ἀποδίδεται λοιπὸν ἀπὸ τὸν Βαρ-

λέως, καί ἔγινε δοναμῆς, ἦτοι θρίαμβος...» (βλ. πῦρ κάτω, στὸ κείμενο). Διασταυρώνεται ἔτσι ἡ πληροφορία πού ἀναφέρει ὅτι ὁ Μουσταφᾶ Β΄ κατοικοῦσε τὰ μεγαλύτερα διαστήματα στήν ᾿Αδριανούπολη, ἀσχολούμενος μὲ τὸ κυνήγι· βλ. Philip Mansel, *Κωνσταντινούπολη. Ἡ περιπόθητη πόλη (1453-1924)* (ἑλλην. μτφρ. Π. Κόλλιας), ᾿Αθήνα 1999, σ. 286.

8. Μιὰ ὠραία περιγραφή τοῦ ἐθίμου τοῦ δοναμῆ ἔχει δώσει ὁ Καισάριος Δαπόντες στὸ ἔργο του *Κατάλογος Ἱστορικός...*, δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Κων. Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 180: «... ὅταν ἐγίνετο εἰς τὴν Πόλιν ὁ βασιλικὸς δοναμῆς διὰ τὴν γένναν τοῦ βασιλόπαιδος μίαν ἑβδομάδα, κ᾿ ἐκλείσθησαν τὰ κτίρια, καί ἀνοίχθησαν ἡ φυλακαῖς, καί ἔλειψε τὸ ἀλισβερίσι, καί ἐφεγγεβολοῦσαν ἡ νύκτες διὰ τὰ πολυάριθμα φῶτα, καί ἐγελοῦσαν ἡ μέραις διὰ τὰ μυριάριθμα παίγνια καί ταῖς χαραῖς, ἐστολίσθησαν τὰ τζαρσία, καί ἐστολίσθησαν τὰ σπῖτια μικρῶν τε καί μεγάλων, Τουρκῶν τε καί τῶν ἄλλων, καί συνερίζοντο ποῖος τὸν ἄλλον νά περάσῃ εἰς τὸν στολισμὸν τοῦ σπητιοῦ του, εἰς πολυκάνδηλα, καθρέπταις, ὠρολόγια κρεμαστά, στρωσίδια, καί ἄλλα διάφορα καί σπάνια».

νάβα στὸν δυνατὸ ἄνεμο πού φυσοῦσε, ἀφοῦ στοὺς στίχους 35-37 σημειώνει πὼς ἡ πυρκαγιά δὲν θὰ εἶχε ἐξαπλωθεῖ ἂν δὲν ἦταν τόσο δυνατός: «Νὰ ἴθελεν εἶσται ὁ καιρὸς λιγάκι σὰν γαλήνη, / τόσον κακὸν δὲν ἔκαμνε τὸ φοβερὸν γιαγίνι. / Μὰ ἴφουσα ἴκεινος ὁ Βοριᾶς ἄγριος, θυμωμένος...». Ὁ-στόσο στὴ συνέχεια ὁ Βαρνάβας δίνει μιὰν ἄλλη διάσταση στὸ γεγονός: ὁ βοριάς «... ἀπὸ τὸν Θεὸν ἦτονε προσταγμένος, / μὲ τὸ νὰ σφάλλωμεν πολλὰ καὶ δὲν μετανοοῦμεν, / ἔστειλεν τούτην τὴν φωτιὰν ὄλοι νὰ παιδευθοῦμεν» (στ. 38-40). Εἰσάγει δηλαδὴ ἓνα στοιχεῖο ἠθικῆς εὐθύνης τῶν ἀνθρώπων, στοιχεῖο πού θὰ τὸ ἐπεξεργαστεῖ στὴ συνέχεια προσδίδοντάς του καὶ ἄλλες διαστάσεις. Πέρα ἀπὸ τὴ γενικὴ του διατύπωση, ὅτι ἡ πυρκαγιά καὶ ἡ καταστροφὴ ἐγέναν ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι σφάλλουν καὶ δὲν μετανοοῦν, ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὶς ἐξὶ ἐκκλησίες πού κήκων στὴ συνοικία στηλιτεύει τὸν κληρὸ καὶ τὴν κενοδοξία του. «Ἐχάσαν τὰ κονάκια τους καὶ εὐμορφα κελλιά τους, / ἐπαιδευθήκασιν κι αὐτοὶ γιὰ τὴν κενοδοξιά τους. / Διατὶ δὲν ἐχρειάζονταν [= καταδέχονταν] κανέναν νὰ μιλήσουν, / μὴδὲ πτωχὸν μὴδ' ἄρχοντα νὰ τὸν ἐχαιρετήσουν» (στ. 75-78). «Ὁμως τὸ κατηγορητήριο δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Ὁ Βαρνάβας καταγγέλλει ὅτι οἱ ἱερεῖς, ἀντὶ νὰ ἀκολουθοῦν ὅσα ὀρίζουν οἱ κανόνες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου προκειμένου νὰ τοποθετηθοῦν σὲ κάποια ἐνορία, φρόντιζαν, μὲ τὴν ἐπέμβαση τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς, νὰ τοποθετοῦνται στὴν ἐκκλησία πού προτιμοῦσαν. Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν πιστεύω πὼς αὐτὴ τὴν ἐννοια ἔχουν: «κ' ἐπέρνασιν ταῖς ἐκκλησιαῖς μὲ τούρκικους ῥιτζάδες». Ἡ τουρκικῆς προέλευσης λέξι «ριτζάς» σημαίνει παράκληση ἀλλὰ καὶ μεσολάβηση.

Ὅσο γιὰ τὶς ἐκκλησίες πού κήκων, ὁ ποιητὴς δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ τὶς κατονομάσει, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει, πιστεύω, ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς του ἦταν νὰ στηλιτεύσει καὶ νὰ καταγγεῖλει. Τὶς ἐκκλησίες ὡστόσο πού καταστράφηκαν ἐκείνη τὴ νύχτα τὶς γνωρίζουμε ἀπὸ ἓνα σημείωμα πού βρίσκουμε ἀντιγραμμένο στὸ ἴδιο χειρόγραφο, στὸ τέλος τῆς ριμάδας τοῦ Γαλατᾶ. Ἦταν ἡ Καφατιανή, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ὁ Χριστὸς τῶν Μποστανίων καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Κρεμαστοῦ. Πρόκειται γιὰ σημείωμα τοῦ Διονυσίου Δ',⁹ τὸ ὁποῖο βρῆκε κάπου

9. Τὶς ἐκκλησίες πού καταστράφηκαν ἐκείνη τὴ νύχτα ὁ Γεδεὼν τὶς ἐντοπίζει, προφανῶς ἔχοντας ὑπόψη του τὸ σημείωμα αὐτό, καὶ τὶς ταυτίζει στὴ μελέτη του «Ἐορτολόγιον Κωνσταντινουπόλιτου προσκηνωτοῦ», Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας, σ. 297. Ἐκεῖ δημοσιεύει καὶ ἔγγραφο τῶν προεστῶν γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Καφατιανῆς ἀπὸ τὶς ζημιὰς πού ὑπέστη ἀπὸ τὴν πυρκαγιά. Ὁ R. Janin, *La Géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin*, τ. 1, III, Παρίσι 1969, σ. 511, ὑποθέτει ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Κρεμαστός βρισκόταν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰπ-

καί τὸ ἀντέγραψε στὴν οἰκεία θέση ὁ σχολαστικὸς γραφέας τοῦ χειρογράφου Νικόλαος Καρατζάς. Ἀπὸ αὐτὸ ἄλλωστε τὸ σημεῖωμα πληροφοροῦμαστε καὶ τὸ ἔτος τῆς πυρκαγιᾶς ποὺ περιγράφει ὁ Βαρνάβας.

Ἡ θεϊκὴ ὀργὴ ἦταν λοιπὸν ἀναμενόμενη, κατὰ τὸ δημιουργὸ τοῦ στιχοῦργήματος: τὴν προκάλεσαν οἱ ἀνομίες τῶν ἀνθρώπων. Κρίνει μάλιστα σκόπιμο νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀποψη αὐτὴ θυμίζοντας μιὰ παρόμοια καταστροφὴ ποὺ εἶχε συμβεῖ πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, ὅταν μεγάλος σεισμὸς εἶχε πλήξει τὴ Σμύρνη τὸν Ἰούνιο τοῦ 1688.¹⁰ Καὶ σὲ ἐκείνη τὴν περίπτωσι ἡ αἰτία ποὺ εἶχε προκαλέσει τὸ ξέσπασμα τῆς θεϊκῆς ὀργῆς ἦταν παρόμοια μὲ αὐτὴ ποὺ προκάλεσε τὴν πυρκαγιὰ στὸν Γαλατᾶ: «... ὁ Θεὸς παιδεύει τοὺς ἀνθρώπους / καὶ τὴν ὀργὴν του στέλλει τὴν σὲ βδελυγμένους τόπους, / ἐκεῖ ποὺ περισσεύουσιν πορνείαις καὶ ἀσωτίαις, / οἰνοποσίαις καὶ χοροῖς, μὲ πλείστα ἀδικίαις: / ὡσὰν τῆς Σμύρνης τὸν σεισμὸν τότες ὅπου ἐγένη / ἐκείνους καταπόντισεν, κ' ἐδῶ [στὸν Γαλατᾶ] ἴσθειεν γιὰ γκίνι» (στ. 105-110). Προφανῶς ἡ περίπτωσι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῆς Σμύρνης στὴ συνείδησι τοῦ ἐπαρχιώτη ποιητῆ ἦταν παρόμοιαι: μεγαλοπόλεις καὶ οἱ δύο, ἐκπορνευμένες καὶ ἄσωτες.

Ἡ δημιουργὸς

Τὰ βιογραφικὰ τοῦ Βαρνάβα, ὅπως σημείωσα καὶ πρὶν ἀπάνω, εἶναι ἐλάχιστα καὶ περιορίζονται στὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει ὁ ἴδιος στὸ ποίημά του. Ἀς τὰ ἀνασυνθέσουμε.

Δηλώνει ὅτι ἡ ἐκπαίδευσί του περιορίστηκε στὰ κοινὰ γράμματα: «εἰς τὴν πατρίδα Κύπριος, μὰ δὲν εἶν' σπουδαγμένος, / πάρεξ κοινὰ τὰ γράμματα ποὺ εἶναι μαθημένος» (στ. 89-90). Ὡστόσο τὸ ἐπίπεδο παιδείας ποὺ ἀποπνέει τὸ στιχοῦργημα εἶναι, πιστεύω, ὑψηλότερο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξαγγελία. Εἶναι γραμμένο σὲ δεκαπεντασύλλαβο ὁμοιοκατάληκτο κατὰ ζεύγη καὶ λίγα εἶναι τὰ σημεῖα ὅπου ἡ ἀδεξιότητα στὴ στιχοπλοκία θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἑλλιπὴ μόρφωσι τοῦ δημιουργοῦ.

Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Βαρνάβας καλλιέργησε μόνος, πέρα ἀπὸ τὴν ὀ-

ποδρόμου· προφανῶς ὅμως ἡ ἐκκλησία τὴν ὁποία κατέστρεψε ἡ πυρκαγιὰ τοῦ Γαλατᾶ δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν στὸν Ἰππόδρομο.

10. Ἡ ἀνάμνησι τοῦ σειμοῦ τῆς Σμύρνης ἔμεινε γιὰ πολλὰ χρόνια ζωντανή. Ὁ Καίσαριος Δαπόντες στὸ ἔργο ποὺ ἀναφέρουμε στὴ σ. 8 γράφει μισὸ περίπου αἰῶνα ἀργότερα (σ. 168): «ἔγινε μεγαλώτατος σεισμὸς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Σμύρνην, καὶ ἐκρημνίσθησαν πολλὰ σπήτια, καὶ πολλοὺς ἐπλάκωσαν».

ποιες σπουδές, τὸ ἔμφυτο ταλέντο του καὶ ἐπεξεργάστηκε τὸ γλωσσικὸ του αἰσθητήριο. Τοῦ ἄρεσαν τὰ γράμματα καὶ μὲ καημὸ σημειώνει: «Νὰ ᾿χεν σπουδάξῃ καὶ αὐτὸς ἑλληνικὴν σοφίαν, / ἤθελεν ἔχῃ μάθημα νὰ γράφ᾿ ὀρθογραφίαν» (στ. 91-92). Τὸ ὅτι δὲν πῆρε μεγαλύτερη βασικὴ ἐκπαίδευση τὸ ἀποδίδει ὄχι σὲ προσωπικὲς δυσκολίες ἀλλὰ στὸ γεγονὸς ὅτι στὸν τόπο του, στὴν Κύπρο, «δὲν βρίσκονται σπουδαῖοι» (στ. 97), δὲν ὑπῆρχαν λόγιοι δάσκαλοι κοντὰ στοὺς ὁποίους θὰ μπορούσε νὰ μάθει περισσότερο. Οὔτε ἕμως εἶχε, φαίνεται, τὴ δυνατότητα νὰ ἔρθει στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ σπουδάσει: «εἰς τὸ σχολιὸν δὲν κάθησεν τῆς Πόλης διὰ νὰ μάθῃ. / Ἐλπίζω πῶς νὰ ᾿σπούδαζεν, ἤθελεν ἐννοήσῃ / ταῖς λέξαις ὅλαις τῶν γραφῶν νὰ ταῖς κατανοήσῃ» (στ. 94-96). Τὸν διακρίνει πάντως σεμνότητα ἀλλὰ καὶ ἓνα αἶσθημα μειονεξίας, πού τὸν κάνει νὰ ἀπολογεῖται στοὺς ἀναγνώστες, πὼς ὅ,τι ἔγραψε τὸ ἔκανε μόνο γιὰ νὰ διασώσει τὴν ἀνάμνηση ἐνὸς γεγονότος πού τὸν συγκλόνισε: «Καὶ ἂν εἶναι τίποτες οἱ στίχοι ποῦν' γραμμένοι, / συγγνώμην νὰ τὸν δώσετε ἅ' δὲν ἔν' συνθεμένοι. / Μόνον διὰ ἐνθύμησιν τοὺς ἤθελεν ἠγράψῃ» (στ. 99-101).¹¹

Ἄπὸ τὰ στοιχεῖα λοιπὸν πού δίνει γιὰ τὴ ζωὴ του ὁ ἴδιος ὁ Βαρνάβας μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς γεννήθηκε καὶ πέρασε τὰ νεανικά του χρόνια στὴν Κύπρο καὶ ὅτι ἤρθε στὴν Πόλη ἀρκετὰ μεγάλος. Ὅταν πάντως περιγράφει τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1696, γνωρίζει πολλὰ γιὰ τὴ συνοικία τοῦ Γαλατᾶ: γνωρίζει τὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ· γνωρίζει πὼς τὸν κατοικοῦσαν Τοῦρκοι, Ρωμιοί, Ἑβραῖοι καὶ Φράγκοι (στ. 11 καὶ 44)· γνωρίζει τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκκλησιῶν· γνωρίζει τὴν Πύλη τοῦ Τοπχανέ. Φαίνεται νὰ διαμένει κοντὰ στὸν τόπο πού ἔγινε ἡ καταστροφή. Ἡ κυπριακὴ καταγωγὴ του δὲν ἔχει πιά στὸν γραπτὸ του λόγο ἔντονη παρουσία.

Τὸ ἐπάγγελμα πού ἀσκοῦσε δὲν τὸ γνωρίζουμε· ἴσως νὰ ἦταν κάτι πού τὸν ἔφερε σὲ συνάφεια μὲ τὸν κατώτερο κλῆρο καὶ κάποια ἐνδεχομένως τραυματικὴ ἐμπειρία πού εἶχε ἀπὸ τὴ συνάφεια αὐτὴ τὸν ὀδήγησε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τόση πικρία γιὰ τὴν κενοδοξία τῶν κατώτερων λειτουργῶν πού ὑπηρετοῦσαν στὸν Γαλατᾶ.

Δὲν εἶναι γνωστὸς οὔτε ὁ χρόνος τῆς γέννησής του οὔτε καὶ τὸ πότε πέθανε ὁ Βαρνάβας ὁ Κύπριος.

11. Πρόσφατα ὁ Δημ. Σοφιανὸς στὸ μελέτημά του «Διήγησις Βεφᾶ καὶ Μιχροῆς. Ἀνωμόμου ἀνέκδοτον στιχοῦργημα ΙΖ' αἰ.», *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 6 (2000), 22 σχολιάζοντας παρόμοια κατάληξη στιχοῦργήματος τοῦ ΙΖ' αἰώνα σημειώνει πὼς ἡ διατύπωση αὐτὴ θυμίζει βυζαντινοὺς κωδικογράφους, πού στὰ σημειώματά τους εἶναι ἀπολογητικοί, αὐτοχαρακτηρίζονται ἀμαθεῖς καὶ ζητοῦν ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη νὰ τοὺς συγχωρέσει τὰ σφάλματα.

Ἡ πρώτη δημοσίευση τοῦ ἔργου

Τὸ 1900 ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν στὸ μελέτημά του «Ἐκκλησίαι βυζαντιναὶ ἑξακριβούμεναι, κυρίως δὲ ἡ Θεοτόκος τῶν Κύρου» κατέγραψε τὶς ἐκκλησίες τῆς συνοικίας τοῦ Γαλατᾶ πού καταστράφηκαν ἀπὸ μιὰ πυρκαγιά πού ἐκδηλώθηκε τὸ 1659. Ἐκεῖ σημείωσε ὅτι σὲ ἓνα στιχοῦργημα «ἀνέκδοτον, περισωθὲν ἐν ἰδιωτικῷ κώδικι σωζομένῳ νῦν ἐν Χίῳ» περιγραφόταν μιὰ νεότερη πυρκαγιά. Γιὰ χάρη του μάλιστα ὁ χῖος ἱστορικός Κ. Κανελλάκης μετέγραψε «κεφάλαιά τινα ἐκ τούτου τοῦ χειρογράφου». ¹² Στὸ μελέτημά του ἐκεῖνο ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν δημοσίευσε ὀκτώ μόνο στίχους ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Βαρνάβα, ἐκείνους πού περιγράφουν τὴν καταστροφή τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Γαλατᾶ. Σὲ μιὰ σημείωση παρέθεσε δώδεκα ἀκόμα στίχους, τοὺς «αὐτοβιογραφικούς», πού ὁ δημιουργὸς εἶχε ἐντάξει στὸ ἔργο του γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὴν ταυτότητά του: τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγή καὶ τὴν παιδεία πού μπόρεσε νὰ πάρει.

Τέσσερα χρόνια ἀργότερα ὁ Γεδεὼν στὴ μελέτη του *Ἐορτολόγιον Κωνσταντινουπόλεως προσκυνητοῦ* δημοσίευσε τέσσερα στιχοῦργήματα πού περιγράφουν πυρκαγιές· καὶ ἐκεῖ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ κείμενα τῶν τεσσάρων αὐτῶν στιχοῦργημάτων προέρχονται ἀπὸ «τὸ ἐν Χίῳ χειρόγραφον». ¹³ Ἔνα ἀπὸ τὰ τέσσερα εἶναι ἡ ριμάδα τοῦ Βαρνάβα.

Ἀπὸ τὸ ἔργο δημοσιεύονται 81 στίχοι καὶ κάποια ἀποσιωπητικά πού ἔχει θέσει ὁ ἐκδότης σὲ πέντε σημεῖα προδίδουν ἀντίστοιχες παραλείψεις, πράξη πού ὁ Γεδεὼν τὴ δικαιολογεῖ ὡς ἐξῆς: «ἀφηρέθησαν πολλοὶ στίχοι περιττοί». Ἐπρόκειτο λοιπὸν γιὰ συνειδητὴ ἀπόφαση τοῦ Γεδεὼν καὶ ὄχι γιὰ ἀμέλεια τοῦ Κανελλάκη νὰ ἀντιγράψει ὀλόκληρο τὸ ἔργο. Ἄλλη μία ἐνδειξη ὅτι ὁ Γεδεὼν εἶχε στὰ χέρια του τὸ πλῆρες κείμενο ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἤδη στὸ πρῶτο του δημοσίευμα, τοῦ 1900, ἔγραφε: «τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μνημεῖον, εἰς στίχους 118 παρατείνεται...». Ἀποφάσισε ὅμως νὰ μὴ δημοσιεύσει κάποιους στίχους. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 121 στίχων τοῦ ἔργου —πού ὁ Γεδεὼν τοὺς μετρᾷ 118 ἐπειδὴ δὲν ὑπολόγισε τοὺς δύο στίχους τοῦ τίτλου καὶ τὸν ἓνα πού δηλώνει τὸ τέλος— ἀφαιρώντας τοὺς δημοσιευμένους 81 διαπιστώνουμε τὴν ἑκταση τῆς «λογοκρι-

12. Μανουὴλ Γεδεὼν, «Ἐκκλησίαι βυζαντιναὶ ἑξακριβούμεναι, κυρίως δὲ ἡ Θεοτόκος τῶν Κύρου», (δημοσιευμένη σὲ συνέχειες στὴν) *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 20 (1900), 27 σημ. 4 καὶ τὴν ἴδια χρονιὰ αὐτοτελῶς, μετὸν ἴδιο τίτλο, ὡς Συμπλήρωμα τοῦ *Βυζαντινοῦ Ἐορτολογίου*, σ. 27 σημ. 3.

13. Μανουὴλ Γεδεὼν, *Ἐορτολόγιον Κωνσταντινουπόλεως προσκυνητοῦ. Προσάρτημα*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 49.

σίας»: τὰ ἀποσιωπητικά πού ἔθεσε ὁ Γεδεών στήν ἔκδοσή του ἀντιστοιχοῦν σέ 40 στίχους· ἐπέλεξε δηλαδή νά δημοσιεύσει τὸ 67% τοῦ συνόλου, χαρακτηρίζοντας τοὺς ὑπόλοιπους στίχους «περιττούς».

Μποροῦμε νά ποῦμε, ἄραγε, ὅτι ὁ λόγος πού ὁ Γεδεών δὲν δημοσίευσε τοὺς 40 «περιττούς» στίχους ἦταν μιὰ «προληπτική λογοκρισία» στὸ κείμενο πού δημοσίευσε; Ὁ ἴδιος σὲ ἄλλο δημοσίευσμά του ἔχει διατυπώσει μιὰν ἀποψη γιὰ τὸ λόγο πού τὸν ὀδηγοῦσε νά παραλείπει ὅ,τι θεωροῦσε «περιττό»: «... ἐξοβελισθεισῶν φράσεων τινῶν, ὧν ἡ ἐκτύπωσις μακρὰν τοῦ κέρδος ἐπενεγκεῖν ἴσως ἀποφέρει ζημίαν».¹⁴ Ἰσχυσε, ἄραγε, καὶ ἐδῶ ἡ ἴδια ἀντίληψη; Τώρα πού ἔχουμε τὴν πλήρη εἰκόνα τοῦ ἔργου ἃς ἐξετάσουμε τοὺς στίχους πού παρέλειψε.

Στὴν ἐνότητα τῶν στίχων 8-16 καὶ 47-62 πού δὲν δημοσίευσε γίνονται ἀναφορὲς στὸν ὀθωμανὸ μονάρχη καὶ στὴν παρουσία Τούρκων στὴν καιγόμενη συνοικία. Ἡ παράλειψή τους μπορεῖ νά ἐρμηνευτεῖ μετὴν πιὸ πάνω ἀντίληψη. Ὅμως ἀνάμεσα τοὺς «περιττούς» στίχους περιλαμβάνονται καὶ ἐκεῖνοι πού ἀναφέρονται στὸ φερμάνι τοῦ σουλτάνου γιὰ τὴ φωταγώγηση τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἔτσι, ὁ «δοναμὰς» πού ἀποτέλεσε τὴ γενεσιουργὸ αἰτία τῆς πυρκαγιᾶς ἀποσιωπᾶται στὴν ἔκδοση Γεδεών, ἀφήνοντας μετέωρο τὸ πῶς προκλήθηκε ἡ φωτιά. Εἶναι πάντως χαρακτηριστικὸ —καὶ ἀποκαλυπτικὸ τῶν λόγων πού ὤθησαν τὸν Γεδεών στὴν ἀποσιώπηση τῶν πιὸ πάνω στίχων— ὅτι τὸν ὄρο «τούρκικους ριτζάδες» προτιμᾷ νά τὸν μετατρέψει σὲ «ξενικούς ριτζάδες» (στ. 80).

Μιὰ ἄλλη ἐπέμβαση τοῦ Γεδεών εἶναι ἡ ἀφαίρεση τῶν στ. 107-108. Ἐδῶ ἡ ἐρμηνεία πιθανὸν νά εἶναι λίγο διαφορετικὴ, ὑπακοῦει ὅμως καὶ πάλι στὴν ἴδια ἀντίληψη: τοῦ ἦταν δυσάρεστη ἡ κριτικὴ πού ἀσκοῦσε ὁ Βαρνάβας στὴν κοινωνία τῆς Κωνσταντινούπολης γράφοντας πῶς «περυσέουσιν πορνείαις καὶ ἀσωταίαις, / οἰνοποσίαις καὶ χοροί, μετὰ πλείσταις ἀδικίαις».

Ἡ παράλειψη ὡστόσο τῶν τελευταίων στίχων (στ. 115-121) μένει ἀνεξήγητη, καθὼς ἐδῶ δὲν διαβλέπουμε τὴν αἰτία τῆς ἀποσιώπησης. Πρόκειται γιὰ τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο ὁ Βαρνάβας διατυπώνει τὶς ἠθικοπλαστικές του ἀπόψεις καὶ τὸ μήνυμα πού θέλει νά μεταδώσει μετὰ τὴν χούρμημά του.

14. Τὴ διατυπώνει στὴν ἔκδοση ἐνὸς «συνοδικοῦ τόμου» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1663, τὸ κείμενο τοῦ ὁποῖου δημοσίευσε στὸ ἔργο *Κανονικαὶ Διατάξεις*, τ. 1, Κωνσταντινούπολη 1888, σ. 368 σημ.

Τὰ κωδικολογικά

Μένει νά δοῦμε τή σχέση πού συνδέει «τὸ ἐν Χίῳ χειρόγραφον» πού χρησιμοποιήσε ὁ Γεδεών με τὸν χειρόγραφο κώδικα πού ἐντοπίσαμε στὰ Γιάννενα καὶ πού χρησιμοποιοῦμε στὴν παρούσα ἐκδοση. Χωρὶς ἀμφιβολία πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια χειρόγραφη πηγὴ. Τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα πείθουν γιὰ τὴν ταύτιση.

α) Ὁ Γεδεών στὴ μελέτη τοῦ 1900 ἀνέφερε ὅτι πληροφορίες γιὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ Γαλατᾶ σώζει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στιχουργήμα τοῦ Βαρνάβα, καὶ «συνημμένον μικρόν τι σημείωμα» τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Δ' τοῦ Μουσελίμη, τὸ κείμενο τοῦ ὁποῖου καὶ δημοσίευσε. Τὸ σημείωμα αὐτὸ ὑπάρχει καὶ στὸν χειρόγραφο κώδικα τῶν Ἰωαννίνων, ἀμέσως μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Βαρνάβα.¹⁵

β) Στὸ στίχο 107, στὸ σημεῖο πού ὁ Βαρνάβας συσχετίζει τὴν πυρκαγιὰ με τὸ σεισμὸ πού συγκλόνισε τὴ Σμύρνη λίγα χρόνια νωρίτερα, ὁ Γεδεών παραθέτει σὲ σημείωση ἓνα σύντομο κείμενο «τοῦ διδασκάλου Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου», τὸ ὁποῖο σύμφωνα με τὸν ἐκδότη «ἐν τῷ κώδικι κεῖται ἐνταῦθα».¹⁶ Στὸ χειρόγραφο τῶν Ἰωαννίνων ὑπάρχει πράγματι στὸ δεξιὸ περιθώριο τοῦ στ. 107 ἓνα σημείωμα με τὸ ἴδιο κείμενο, τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου.

γ) Τέλος, τὰ τρία ἄλλα στιχουργήματα πού ἀναφέρονται σὲ ἰσαριθμὲς πυρκαγιές καὶ τὰ ὁποῖα δημοσίευσε ὁ Γεδεών μετὰ τὴ ριμάδα τοῦ Βαρνάβα τὰ βρίσκουμε, καὶ αὐτά, στὸ χειρόγραφο πού ἐντοπίσαμε. Πιστεύω πὼς μπορούμε με βεβαιότητα νὰ θεωρήσουμε ὅτι τὸ χειρόγραφο πού σήμερα βρίσκεται στὴν κατοχὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων εἶναι τὸ «ἰδιωτικὸν χειρόγραφον» πού βρισκόταν τὸ 1900 στὴ Χίο.

Ἡ ταύτιση αὐτὴ ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσουμε ἓνα ἀκόμα βῆμα τῆς πορείας πού ἀκολούθησε τὸ χειρόγραφο πού συγκρότησε ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς στὸ β' μισὸ τοῦ 18ου αἰ.

Γνωρίζουμε ὡς τώρα πὼς ὁ τελευταῖος κτήτορας τοῦ χειρογράφου ἦταν ὁ μητροπολίτης Κορυτσᾶς Εὐλόγιος Κουρίλας, πού τὸ ἀγόρασε τὸ 1944 ἀπὸ παλαιοπώλη τῆς Ἀθήνας καὶ τὸ κληροδότησε, μαζὶ με ἄλλα

15. Βλ. Μανουὴλ Γεδεών, «Ἐκκλησίου βυζαντιναί...», ὁ.π., σ. 27. Πανομοίω-τυπο τοῦ σημειώματος αὐτοῦ ἔπως σώζεται στὸ χειρόγραφο τῶν Ἰωαννίνων βλ. ἐδῶ στὴ σ. 34.

16. Μανουὴλ Γεδεών, *Ἐροτολόγιον...*, σ. 52 σημ. 2.

χειρόγραφέα του, στο Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων.¹⁷ Δὲν γνωρίζαμε κανέναν ἀπὸ τοὺς ἐνδιάμεσους κτήτορες μετὰ τὸν Νικόλαο Καρατζά. Σήμερα εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποκαταστήσουμε ἕναν κρίκο στὴν ἱστορία του: τὸ χειρόγραφο olim Κουρίλα 5 πέρασε ἀπὸ τὴ Χίο, πρὶν πουληθεῖ στὴν Ἀθήνα τὸ 1944 στὸν Εὐλόγιο Κουρίλα. Ἀνῆκε πιθανότατα στὸν Κ. Ν. Κανελλάκη, διότι στὰ φύλλα τοῦ χειρογράφου σώζονται ἀρκετὰ σημειώματα γραμμένα ἀπὸ τὸ χέρι του, κάτι ποὺ προφανῶς δὲν θὰ εἶχε κάνει ἂν τὸ χειρόγραφο δὲν ἦταν δικό του. Στὸ περιθώριο μάλιστα τοῦ στίχου 70, ἀρκετὰ ἀδέξιοι ὡς πρὸς τὸ μέτρο («ποῖος νὰ τὸν εἶδῃ νὰ μὴν χύση δάκρυα σὰν τὴν βρύσι»), ὁ Κανελλάκης σημείωσε μιὰ παραλλαγή, μετρικὰ ὀρθότερη: «κι' ὅποιος εἶδῃ τὸ χάλι του δακρῦζει σὰν τὴν βρύσι». Κάτω ἀπὸ τὴ δική του πρόταση σημείωσε καὶ τὴ χρονολογία: 1890.¹⁸ Εἶναι πιθανὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη νὰ μετέγραψε τὸ ποίημα γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Γεδεῶν καὶ τότε νὰ θέλησε νὰ «διορθώσει» τὸν ἄτεχνο στίχο τοῦ Βαρνάβα. Ἄν τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μᾶς βεβαιώνουν ὅτι ὁ Κανελλάκης ἦταν ὁ κάτοχος τοῦ χειρογράφου, τότε ἡ πληροφορία ποὺ σημείωσε ὁ Γεδεῶν: «ἐπίστασις τοῦ φιλότου γυμνασιάρχου Γεωργίου Ζολώτα, μετεγράφησαν κεφάλαιά τινὰ ἐκ τούτου τοῦ χειρογράφου ὑπὸ Κ. Κανελλάκη» περιορίζει τὸ ρόλο τοῦ Γεωργίου Ζολώτα σὲ ἀπλή, ἴσως, μεσολάβηση.

17. Γιὰ τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ χειρόγραφο βλ. ὅσα ἀναφέρω στὴ μελέτη μου «Δημήτριος Ραμαδάνης...», ὁ.π., 22 κέ. Τὰ σχετικά μὲ τὴν τύχη τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Εὐλόγιου Κουρίλα τὰ ἔχουμε ἐκθέσει στὴ μελέτη Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλάρης – Μάχη Πατζη, «Ἐνα περιώνυμο νομικὸ χειρόγραφο ποὺ ἐλάνθανε: τὸ "χειρόγραφον Γ, τοῦ Γερασίμου Ἀργολίδος"». «Ἐνας ἄγνωστος κώδικας τοῦ Νικολάου Καρατζά», *Ἑλληνικά* 45 (1995), 85-109.

18. Πρόκειται γιὰ τὸ συγγραφέα τοῦ ἔργου *Χιακὰ Ἀνάλεκτα* (Ἀθήνα 1890) καὶ ἄλλων μελετῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἱστορία, τὴν τοπογραφία καὶ τὰ νομίσματα τῆς Χίου· βλ. Philip P. Argenti, *Bibliography of Chios*, Ὁξφόρδη 1940, σ. 117, 137, 182 καὶ 513. Στὴ μελέτη μου «Δημήτριος Ραμαδάνης...», ὁ.π., 23 εἶχα διατυπώσει τὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ χειρόγραφο olim Κουρίλα 5 εἶχε πιθανῶς τὴν ἴδια τύχη μὲ τὸ olim Κουρίλα 3, τὸ «χειρόγραφον Γ» τοῦ Γερασίμου Ἀργολίδος: μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Γερασίμου πέρασαν στὴν οἰκογένεια Ράλλη, ὥσπου νὰ καταλήξουν στὸν Ἀθηναῖο παλαιοπώλη. Ὁμως τὸ σημείωμα τοῦ Κ. Ν. Κανελλάκη, χρονολογημένο στὸ 1890, ἀνατρέπει τὴν ἀρχικὴ μου ὑπόθεση ὅτι καὶ τὰ δύο χειρόγραφα ἀνῆκαν στὸν Γεράσιμο Ἀργολίδος καὶ ἀποκαλύπτει ἕναν ἄλλο κτήτορα, τὸν χιωτῆ λόγιο Κωνσταντῖνο Ν. Κανελλάκη. Δύο ἀκόμα χειρόγραφα ποὺ βρισκόνταν στὴν κατοχὴ του γνωρίζουμε ὅτι βρισκόνται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Χίου «Ὁ Κοραῆς», μὲ τοὺς ταξινομητικὸς ἀριθμοὺς 1 καὶ 26· βλ. Ἀγ. Τσελίκας, *Τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Χίου «Ὁ Κοραῆς»*, Ἀθήνα 1984, σ. 8 καὶ 65.

Ἡ ἔκδοσι τοῦ κειμένου

Χφ. Σπουδαστηρίου Νεοτέρων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (olim Κουρίλα 5), φ. 287^r-289^v.

18ος αἰ. Ἀντίγραφο. Χεῖρ Νικολάου Καρατζᾶ.

Δεδομένου ὅτι τὸ ἀντίγραφο προέρχεται ἀπὸ τὸ χεῖρι τοῦ Ν. Καρατζᾶ, γνωστοῦ γιὰ τὴ σχολαστικὴ ἐργασία του ὅταν ἀντέγραφε κώδικες γιὰ τὴ βιβλιοθήκη του, θεωρῶ ὅτι πρόκειται γιὰ πιστὸ ἀντίγραφο τοῦ ἀντιβόλου καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐπεμβαίνω ἐλάχιστα, διορθώνοντας κάποιες ὀρθογραφικὲς ἀβλεψίες. Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα δηλώνω μὲ τὴν ἔνδειξη Γ τὶς διαφορὲς καὶ τὶς παραλείψεις τῆς δημοσίευσής τοῦ Γεδεών.

- 1 *Ῥιμάδα στορισμένη, σὲ διάστιχα βαλμένη*
διὰ τὸν Γαλατᾶν καγμένον, τὸν ἀπ' ὅλους παινεμένον
- Ὅσοι πιστεύετε Χριστὸν καὶ εἴστε βαπτισμένοι,*
γροικᾶτ' αὐτὴν τὴν ξήγησιν τὴν παραπονεμένη,
- 5 *πὸν βάλθηκα μὲ στόχασιν στὸν κόσμον νὰ στορήσω,*
τοῦ καγμένου Γαλατᾶ τὰ πάθη νὰ διγῆσω
πῶς ἦτονε ἡ ἀφορμὴ κ' ἐγένη τὸ γιαγκίνι,
ὁ Βασιλεὺς ἐπρόσταξεν καὶ δοναμᾶς ἐγένη.
Μικροὶ μεγάλοι στόλισαν ὄλα τοὺς τ' ἀργαστήρια
- 10 *νὰ κάμουνσιν τὸν δοναμᾶν μὲ τὰ πολλὰ παιχνίδια.*
Καὶ πρόσταξεν ὁ Βασιλεὺς ὅλοι τοὺς νὰ χαροῦσιν,
Τοῦρκοὶ καὶ Φράγκοὶ καὶ Ῥωμοὶ, καθὼς ἐπιθυμοῦσιν,
εἰς τὴν χαρὰν πὸν γένησεν κορίτζιν ἡ Σουλτάνα
ἐπρόσταξεν ὁ Βασιλεὺς καὶ δοναμᾶν ἐκάμαν.
- 15 *Στὴν Πόλιν καὶ στὸν Γαλατᾶν ἐπήγγεν τὸ φερμάνι,*
ὅστις τ' ἀκούσει παρευθὺς τὸν δοναμᾶν νὰ κάμη.
Σαββάτον ξημερώνοντας, ἔκοσιπέντ' Ἀπριλλίον
δύο μέραις ὑστερώτερα τ' ἁγίου Γεωργίου,
σταῖς δύο βραδιαῖς τοῦ δοναμᾶ ἐγένη τὸ γιαγκίνι
- 20 *ἀκούσατε νὰ σᾶς εἰπῶ πῶς ἦτον, πῶς ἐγένη.*
Εἰς τὴν Πόρταν τοῦ Τοπχανᾶ ἦτανε μπουρεκτζίδες,
κ' εὐγῆκαν εἰς τὸν δοναμᾶ κι αὐτοῖνοι σεγιορτζίδες

1 Ῥημάδα cod, Γ | στολισμένη Γ | βαρμένη Γ || 2 καγμένον Γ || 3 εἴσθε Γ || 5 βάλθηκα Γ | τὸν Γ || 6 καγιμένου cod || 8-16 om Γ || 17 ἔκοσιπέντε ἀπριλλίου Γ || 19 δοναμᾶ Γ || 22 εὐβῆκαν Γ | δοναμᾶν Γ

- φ. 287v κι ἀφῆκαν ἕναν σύντροφον τὸν φοῦρον νὰ κοιτάζῃ.
 Ἐκεῖνος ἀποκοιμήθηκεν, τίποτε δὲν ἰκεῖναι
 25 ξέχασεν ὁ ταλαίπωρος ὅτι εἶναι φωτιὰ κι ἀνάφτει,
 μόνον ἀποκοιμήθηκεν εὐμορφα κι ἀναπαύτη
 καὶ ἡ φωτιὰ ἐκίχθισεν κι ἄναφεν τὰργαστήρι,
 ἐκεῖνος ἦτον ἡ ἀφορμὴ κ' ἐγίνη τὸ γιαγκίνι.
 Κ' ἐκάηκεν ὁ Γαλατᾶς ὁ πολυπαινεμένος,
 30 ποῦ ἦτον σ' ὄλην τὴν Τουρκιὰν πολλὰ ἐξακουσμένος,
 ἦτον ὡσὰν τὴν Βενετιὰν ἐκείνην ὅπου λέγουν,
 τώρα καθὼς ἐγίνηκεν κοιτάζουν τον καὶ κλαίγουν.
 Ἦτον Ῥωμαῖοι περισσοί, πολλὰ εὐτυχισμένοι,
 σὲ μίαν ὥραν ἔγιναν πτωχοὶ ξεγυμνωμένοι.
 35 Νὰ ἔθελεν εἶσται ὁ καιρὸς λιγάκι σὰν γαλήνη,
 τόσον κακὸν δὲν ἔκαμε τὸ φοβερὸν γιαγκίνι.
 Μὰ φύσα ἔκεινος ὁ Βοριάς ἄγριος, θυμωμένος,
 καθολικ' ἀπὸ τὸν Θεὸν ἤτονε προσταγμένος,
 μετὸ νὰ σφάλλωμεν πολλὰ καὶ δὲν μετανοοῦμεν,
 40 ἔστειλεν τούτην τὴν φωτιὰν ὅλοι νὰ παιδευθοῦμεν.
 Γιὰ νὰ γνωρίσωμεν καλά, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι,
 γιὰ τοῦτο μᾶς τὴν ἔστειλεν ἔξαφ' αὐτὴν τὴν ζάλη.
 Κ' ἔχασεν μᾶνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴν μᾶνα,
 Τοῦρκοι, Ῥωμαῖοι σάστισαν, Ἑβραῖοι, Φράγκ' ἀντάμα.
 φ. 288r Σταῖς πέντε ὥραις τῆς νυκτὸς ποῦ γίνη τὸ γιαγκίνι
 46 δὲν ἔμπορῶ νὰ διηγηθῶ τὸ κλάμα ὅπου γίνη.
 Μικροὶ μεγάλοι τρέχασιν, τὰ ἔοῦχα φορτωμένοι,
 μὲς στὰ σοκάκια κλαίγασιν μαῦροι, σκοτεινιασμένοι
 δὲν ἤξευραν ποῦ νὰ κρυφθοῦν νὰ μὴν κατακαγοῦσι,
 50 κλαῖσιν ἀπαρηγόρητα, φωνάζουν καὶ βοοῦσι.
 Ἐκεῖναις ἡ ἀρχόντισσαις ἡ πολυχαδεμέναις,
 ποῦ ἔτον μὲς στὰ σαράγια τοὺς ὀλόχρυσα ἔδουμέναις,
 νὰ κοιτάζες πῶς εὐγαιναὶ μὲ χωρὶς φερετζέδες,
 κ' ἐτρέχασιν ξυπόλυταις, σὰν νᾶταν σκλαβωμέναις.
 55 Ἐχάσασιν ταῖς σκλάβαις τοὺς, ποῦ ταῖς ὑπηρετοῦσαν,
 μὲς στὰ σοκάκια τρέχασιν, τοὺς Τούρκους κ' ἐρωτοῦσαν,
 ἂν εἶδασιν ταῖς σκλάβαις τοὺς, ἂν εἶδαν τὰ παιδιὰ τοὺς,

24 ἀπεκοιμήθηκεν Γ || 25 τί Γ || 35 εἶναι Γ || 42 ταῦτο cod· ταῦτα Γ || 43-44 om
 Γ || 46 κλάμα Γ || 47-62 om Γ

- ὅπου τ' ἀφήναν κ' ἔφευγαν ἀπ' τὴν πολλὴν τὴν βιά τους·
 ἀπὸ τὸν φόβον τῆς φωτιᾶς νὰ μὴν κατακαγοῦνε,
 60 ἐχάναν μάναις τὰ παιδιά, κλαῖσιν, μοιρολογοῦνε.
 Ἡ φλόγα ἐκαμάρωνεν, τοὺς ἔπερνε στὴν μέσση,
 κὶ ἀναστενάζαν θλιβερὰ εἰς τὸν Θεὸν καὶ κλαῖσιν.
 Ἐσβῆσαν ἀπ' τὴν μίαν μεριάν, κὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην καίγει,
 ποιὸς νὰ θωρῆ τέτοιον καημὸν κὶ ἀπὸ καρδιάς δὲν κλαίγει.
 65 Καθολικ' ἀπὸ τὸν Θεὸν ἤτονε προσταγμένους
 ὁ φοβερός ὁ ἄνεμος, κ' ἐφύσαν θυμωμένους.
 φ. 288v Δὲν ἔπασεν ὁ ἄνεμος ἔλεος γιὰ νὰ κάμῃ,
 ὥστε ὅπου τὸν ἔκαπεν, κ' ἐγίνηκεν βεράνι
 καὶ δὲν γνωρίζει ἄνθρωπος μέσα νὰ περπατήσῃ,
 70 ποιὸς νὰ τὸν εἶδῃ νὰ μὴν χύσῃ δάκρυα σὰν τὴν βρούσι.
 Μάλιστα γιὰ ταῖς ἐκκλησιαῖς ταῖς χρυσοστολισμέναις,
 σὲ τρεῖς ὥραις ἐκάηκαν κ' ἦ ἔξι μαζωμέναις,
 κ' ἐφύγασιν οἱ προεστοί, παπάδες καὶ διακόνου,
 μὲς στὰ καράβια κείτονται τὰ ῥοῦχα τους ἀκόμη.
 75 Ἐχάσαν τὰ κονάκια τους καὶ εὐμορφα κελιά τους,
 ἐπαιδευθήκασιν κὶ αὐτοὶ γιὰ τὴν κενοδοξιά τους.
 Διατὶ δὲν ἐχρειάζονταν κανέναν νὰ μιλήσουν,
 μηδὲ πτωχὸν μηδ' ἄρχοντα νὰ τὸν ἐχαιρετήσουν·
 τόσῃ ἀξίαν ἔχασαν, σὰν μητροπολιτάδες,
 80 κ' ἐπέρνασιν ταῖς ἐκκλησιαῖς μὲ τούρκικους ζιτζάδες.
 Διὰ τοῦτο αὐθέντης ὁ Θεὸς ἔστειλε τὴν ὀργὴν του,
 καὶ τὸ γιαγκίν' ὅπου ἔγινεν ἦτον μὲ τὴν βουλὴν του.
 Ἐδειξεν φόβον τρομερόν, γιὰ νὰ μετανοήσουν
 γυναῖκες, ἄνδρες καὶ παιδιά νὰ κλάψουν, νὰ θρηνησουν.
 85 Εἰς ὅ,τι κὶ ἂν ἔσφαλαν νὰ ξεμολογηθοῦνε,
 νὰ κλαύσουσιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ συγχωρηθοῦνε.
 Τελείωσεν ἡ ἑγήγησις, τοῦ Γαλατᾶ ῥιμάδα,
 κ' ἐκεῖνος ποὺ τὴν εὔγαλεν, τὸν λέγουσιν Βαρνάβα.
 φ. 289r Εἰς τὴν πατρῶδα Κύπριος, μὰ δὲν εἶν' σπουδαγμένος,
 90 πάρεξ κοινὰ τὰ γράμματα ποὺ εἶναι μαθημένος.
 Νὰ ἔχεν σπουδάξῃ καὶ αὐτὸς ἑλληνικὴν σοφίαν,

63 ἐσβῆσαν Γ || 67-70 om Γ || 72 ἐκάησαν Γ | ἔξη Γ || 74 κείτονται Γ || 80 τούρκικους: ξενικούς Γ || 81 ταῦτο cod: τοῦτο Γ || 82 γιαγκίνι ποδύγινε Γ || 87 ῥιμάδα cod, Γ || 89 σπουδασμένος Γ

η ζαμαδα φοριζομεν ος Κοσιχα βαρβηνη
 ο δια της ταμακα καρβηνη, δι' ας ης σπινθηρον.

Όσοι σπινθηρι χριστον, η ης βασιλευσιν.

γρηπα, οι αυτην εν ζηλον εν παρασκευη.

πο βαρβηνη με σφρασιον εν λογιον να φορτω.

η καμνη ταμακα εα σπαθη να διχου.

ποσ διονε κ' αφορμη, η εντε ο παρακατι.

ο βασιλευς εφορμας, η λουκαμας εντε.

μη περι μετρησι φορτωσαν ημας ταμακα.

να καμνην τον λουκαμας με τα πολλα σπινθηρια.

Χφ. Ίωαννίνων (olim Κουρβια 5), φ. 287^r (τμήμα).

ἤθελεν ἔχει μάθημα νὰ γράφῃ ὀρθογραφίαν.

Κι ἂν ἔσφαλεν καὶ τίποτες στοὺς στίχους ὅπου γράφει,
 εἰς τὸ σχολιὸν δὲν κἀθησεν τῆς Πόλης διὰ νὰ μάθῃ.

95 Ἐλπίζω πῶς νὰ ἴσπουδάξεν, ἤθελεν ἐννοήσῃ
 ταῖς λέξαις ὄλαις τῶν γραφῶν νὰ ταῖς κατανοήσῃ.

Μὰ ἐπειδὴ στὸν τόπον του δὲν βρίσκονται σπουδαῖοι,
 ἔτιζῃ αὐτὸς ἀσπουδάκτα τὰ γράφει καὶ τὰ λέει.

Καὶ ἂν εἶναι τίποτες οἱ στίχοι ποὺ ἔνῃ γραμμένοι,
 100 συγγνώμην νὰ τὸν δώσετε ἅ δὲν ἔνῃ συνθεμένοι.

Μόνον διὰ ἐνθύμῃσιν τοὺς ἤθελεν ἠγγράφῃ
 γιὰ τὸν καγμένον Γαλατᾶν, ὅποιος γροικᾶ νὰ κλάψῃ.

Πρέπει πολλὰ νὰ κλάψωμεν, κι ὅλοι νὰ λυπηθοῦμεν
 εἰς τὸ κακὸν ποὺ γίνηκεν, νὰ διανοηθοῦμεν

105 πῶς ὁ αὐθέντης ὁ Θεὸς παιδεύει τοὺς ἀνθρώπους
 καὶ τὴν ὀργὴν του στέλλει τὴν σὲ βδελυγμένους τόπους,
 ἐκεῖ ἔνῃ περισσεύουσιν πορνείαις κι ἀσωτίαις,
 οἰνοποσίαις καὶ χοροῖς, μὲ πλείσταις ἀδικίαις.

92 ἔχει Γ || 94 τῆς Πόλεως νὰ μάθῃ Γ || 97 βρίσκονται Γ || 98 ἀσπουδάστα Γ ||
 100 συνθεμένοι Γ || 101 ἐνθύμῃσιν Γ || 107-108 om Γ

- ὡσάν τῆς Σμόρνης τὸν σεισμόν τότες ὀποῦ ἐγένη
 110 ἐκείνους καταπόντισεν, κ' ἐδῶ ὕστειλεν γιαγκίνι.
 φ 289v Μακροθύμος εἶν' ὁ Θεός και ἔχει εὐσπλαγχρίαν,
 μὰ ὁ μείς δὲν ἐπιστρέφομεν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν.
 Μόνον σὰν ἔλθῃ ἡ ὀργή, τότε μετανοοῦμεν,
 τὰ σφάλματα ποῦ κάμνομεν και πάλιν τ' ἄρχινοῦμεν
 115 και δὲν κάμνομεν ἀποχὴν τὴν τῶν κακῶν τελείαν,
 νὰ ἔχωμεν κ' εἰς τὴν ψυχὴν ὀλίγην σωτηρίαν.
 Μὲ τοῦτα ὀλα ὁ Θεός θέλει μᾶς διορθῶσει,
 ἐκεῖνος ποῦ μᾶς ἔπλασεν ἐλπίζω νὰ μᾶς σώση.
 Διατὶ σ' αὐτὸν ἐλπίζομεν, στὴν χάριν του θαρρῶῶμεν
 120 μὲ καθαρὴν μετάνοιαν ὀλοι μας νὰ σωθοῦμεν: —

Τέλος τῆς παρουσίας ὀμάδας τοῦ Γαλατᾶ.

115-121 om Γ || 121 ὀμάδας cod

ἡ ἐξέλιξις τῶν ὀμειμῶν: Ἄννοσι Πάτριάρχῃ Διονυσίῳ ἐπισκοπῆτι τῆς Βουλγαρίᾳ
 αρχ.σ. ἀποκριθῆς κτ' ἔγραψα δέλωρα, ἠῆδ' ἔγινε ἀπὸ ἀφρικανῶσιν ἡ βενεζανλιτιστὴν ποῦ
 ἐγένετο θυγατρὸν εἰς Βλαχίμης, ἡ ἔγινε δονανμάς εἰνὶ φρικμοῖς, ἐξ ἡ ὅς: ὀλην φρεσ-οστῶμα ἡ
 ἄσκησις π.ε. ζυμειρόννοιμιν βιβῶαίνι, ἔγινε ξεφρα ἐπισκοπῆτις εἰς τὰ Ἰουλιαν, κ' ἐξ ἔσθ
 ἡ ἔξ ἐπ' ἀπὸ ἱεράσις, ὁ κηραὶαυτὴ, ὁ ἄγιος ἰωάννης, ὁ ἄγιος Ζηροφίσις, ὁ ἄγιος Σιπολάς,
 ὁ χ' ἰαν Μαρσαντίον, ἡ ὁ χ' ἰθ ἠεζμασῆ, ἡ ἐπὶ ἄλλον ἔγραφεσιν, ἡ εἰς αὐτὴν εἰς ἱστορίας
 ἰωνία χυγαῖα, ἡ ἔγινεσιν οἷς οἱσ τῶ. ἀσῶπιν κρῶν Πυρκαγιᾶν εἰς ἕνις ἡ ἡγίη ζῶνῃ.
 εἰς αὐτῆς, ἐστῆρασαν χροῖσις 15:~

Σημεῖωμα τοῦ πατριάρχῃ Διονυσίου Δ' γιὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1696.

Γλωσσάοιο

- βεράνι (τουρκ. virane): οἰκόπεδο ἐρειπωμένου κτιρίου, ρημαδιῶ
 γιαγκίνι (τουρκ. yangin): πυρκαγιὰ
 δονανμάς, δονανμάς, δονανμὰ (τουρκ. donanma): φωταγωγία, στολισμὸς
 ἐκίζδισεν (τουρκ. kizismak): φούντωσε, πυρακτώθηκε
 μπουρεκτζίδες (τουρκ. bûrekçi): ζαχαροπλάστες
 ἄιτζάδες (τουρκ. rica): μεσιτεῖες
 σεγιρετζίδες (τουρκ. seyirci): θεατῆς

